

ז'רגון של ערבוביה

כך נתהלך כולנו, תוך שבירת חפצים מתמדת, בטירת העברית המשפחתית, שהייתה מפוארת לפניו ובעת זקנתי כבר תהיה מטה ליפול: ז'רגון של ערבוביה. אולי רק הספרים שהוצאתי לאור יעמדו, מקדש מעט, בדירה של בני – כמוהם כשרפרף העץ לבישול, ה"תחתה" של סבתא פלורה, שעמד בדירה בחולון כמזכרת מחיים אחרים.

משנודע דבר הוצאתו של הגיליון המסקרן הזה, תהיתי אם ייכללו בו דברים גם מנקודת המבט של הורשה משפחתית של העברית, וליתר דיוק: של האוריינות העברית. הייתי רוצה להעיר על כך משהו אישי.

כילדה, שיננתי מוקסמת את פסוקי התנ"ך ואת טשרניחובסקי. כנגד זאת, ילדיי (אף שהיו תמיד קוראים מיטיבי לכת) נעצרו בבית הספר לפני ספרי הנביאים וכבר לא יקראו לעולם את עגנון. ואילו ילדיהם של ילדיי כבר יצטרכו ללמוד אל"ף-בי"ת עברי כשפה זרה, כדי לרצות את הדור הקודם (או מכיוון שעברית היא בכל זאת שפת האם של אביהם). רוצה לומר, עד כמה שדוברי וכותבי העברית מלידה צפויים להוקיר ולשמור על צחות השפה שלהם גם בגולה, לא יהיה בידיהם לעשות הרבה מול הידלדלות העברית של צאצאיהם. כמהגרת טרייה מרצון אני חושבת לאחרונה הרבה על סבתא שלי, פלורה דרוויש (דרורי) שעלתה מעיראק בגיל 42 בערך, בלי ידיעת קרוא וכתוב גם בערבית. איך תדע? על הנשים אסרו ללמוד ואותה השיאו בגיל 16 בלי לשאול את פיה. בהתאם, היה גבול ליכולת שלה להרחיב מבחירה את גבולות עולמה. כל שלושים השנה שחייתה בישראל הספיקו לה רק כדי לרכוש אוצר מילים עברי בסיסי, מרחב שיחה בקופת חולים ולא יותר. אתנו, הנכדים, הייתה מדברת עברית עילגת ולפעמים גולשת לערבית, ואנחנו הבנו איכשהו והשלמנו בדמיון.

ילדיה של סבתא הצליחו יותר בשפת המקום: הצעירה ביותר (אימא שלי) השתלבה כעברית כמעט לכל דבר, עם עברית חפה ממבטא. נכנסה היישר לכיתה א' בעזרת חוק

חינוך חובה ולמדה על יורה וחצב. העברית הוטמעה בה לצד שפת אמה. האחים הגברים, שקיבלו חינוך מוקפד, רכשו את העברית במהרה ומצאו להם פרנסות טובות וקבועות במסודות פיננסיים. והאחות המבוגרת ביותר, שעלתה כאישה נשואה, קנתה רק מיומנות של קריאת עיתון קל בעברית – אותה כנראה למדה בתוכנית "ביעור הבערות".

איך נראים ההישגים האלה מרחוק? היום אני מבוגרת ביותר מעשור מסבתי בזמן עלייתה, עזבתי את ישראל מבחירה, ועדיין אני מטפסת לאיטי על הר הגרמנית ושמחה בכל עת לחמוק לשפה שבה אני רהוטה ביותר. אני משתדלת לא לחשוב יותר מדי על מהגרים שעשו נפלאות בשפתם הזרה (רחל המשוררת, למשל, שלמדה עברית בגיל 19 מפי ילדי גן), והם משמשים לי מקור להשראה ולאימה כאחת. הגיל הוא מן הסתם פקטור כאן. בני הצעיר, אחרי חודשים ספורים בבית ספר מקומי, כבר מתקן אותי בגרמנית ומלגלג על שגיאותיי. לו עצמו כבר יש דיקציה מצוינת. בהנחה שנעביר עוד שנים רבות כאן – איך יחנך בני את ילדיו, בבוא הזמן? מן הסתם ידבר אליהם גם עברית, כי כך גדל. אבל ללמד אותם קריאה כבר לא יטרח. שפת אמם תהיה כנראה אירופית. קבוצות ווטסאפ ופייסבוק של ישראלים בברלין מלאות בחיפוש אחר מקראות עברית לילדים בגיל הרך. לרוב המאמץ משתלם רק חלקית, והילדים שלמדו לא יעבירו את הידע לילדיהם.

רק הסבתא העילגת של נכדים חביבים אלה (אני, בתמונת מראה של סבתא פלורה), תביא להם אולי מקראת אלפוני, תצייר להם אסל ושני דליים ותנסה להשתלב בשיחות הקולחות. אם יהיה מזל, כדי לשמח אותי הם ידברו סוג של קריאולית, עברית רצוצה בתחביר גרמני, שזה יותר ממה שאני ובני דודותיי הצלחנו לעשות בחברת סבתא. כך נתהלך כולנו, תוך שבירת חפצים מתמדת, בטירת העברית המשפחתית, שהייתה מפוארת לפנים ובעת זקנתי כבר תהיה מטה לנפול: ז'רגון של ערבוביה. אולי רק הספרים שהוצאתי לאור יעמדו, מקדש מעט, בדירה של בני – כמוהם כשרפרף העץ לבישול, ה"תחתה" של סבתא פלורה, שעמד בדירה בחולון כמזכרת מחיים אחרים. אנחנו אמנם למדנו ערבית בשמחה אבל לא את הערבית "שלה", וגם מסע שורשים לבגדאד לא סביר שנעשה. דבר לא נשאר ממורשתה בעצם, לבד מגעגועים להזנה ולמסירות שעליהן גדלנו.

שום ביקורים במדינת ישראל הנאנקת לא יצילו את העברית של משפחתי העתידית. הנכדים, אם יבואו, יגיעו כתיירים וייסעו משם כתיירים. אגב, אם בגיל צעיר יותר של ילדיי, בעודנו חיים בישראל, הצלחנו להנחיל ערב אחד בשבוע של שיחה באנגלית (בשביל בית הספר) ולאחר מכן תרגול קבוע של גרמנית (לפני הנסיעה הנה), הרי שערב עברית בגולה כבר לא יהיה לנו.

עיקרו של דבר, אין סוכני עברית חזקים דיים היום באירופה עבור בני הדור השני והשלישי של מהגרים – דוברי עברית חילונים שהתרחקו מהאופציה הציונית. ואולי לכן יש ביקוש, כך ראיתי, ליוזמה אישית חדשה שנפתחה בברלין: חוג עברית לגיל הרך עם שירי חגים ועונות השנה.

מה שיישאר בגולה הוא שפת מלומדים, שפת סופרים וטקסטים מצוחצחים שיעברו הלאה (ואולי ייקראו בארץ), אבל לא סלנג צעיר או חידושי לשון אד-הוק, כלומר כל פיתוח שמגיע משורשי העשב של מסה של דוברים. לדאבון הרוח, בארץ לא יתקיים

מרכז חזק די הצורך שיזין ויטפח – יישאר מן הסתם מרכז אנושי של דוברים, אבל עד כמה הוא יצליח להיות סמן דרך תרבותי? כל זה נשמע פסימי, אבל כמו שנזכרנו היום, לעברית כבר היו תקופות של שקיעה ועילגות והיא עלתה מהן חזרה. הלוואי שההידלדלות הזו הייתה פוגעת בחוזקה בממסדיות הדתית היהודית, ולא בסממן המובהק ביותר של העבריות החילונית. אבל הדת על תלה עומדת ועוד מתפשטת כפטרייה, והשפה היא מטפס יפהפה שציפה פעם קיר של מבנה ענק, וסופו להשחים לאט-לאט ולהתייבש, גם זה קורה.